BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2022 (LVII)
https://doi.org/10.36770/bp.752
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Roxana Kharchuk*
Narodowa Akademia Nauk Ukrainy, Kijów /
/ National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev
ORCID: 0000-0003-1039-1319

Тарас Шевченко і Тадеуш Лада Заблоцький: типологічні збіги у біографії і творчості поетів-романтиків у Російській імперії пер. пол. XIX ст.

Taras Shevchenko and Tadeusz Łada-Zabłocki: Typological Convergences in the Biography and Works of Romantic Poets in the Russian Empire in the First Half of the 19th Century

Abstract: According to the author, Tsar Nicholas I's punishment of Taras Shevchenko and Tadeusz Łada-Zabłocki for their poems with exile to Orenburg and the Caucasus in the rank of privates, respectively, is evidence of the Russian Tsar's phobia of literature and freedom of thought. The article concludes that in the context of possible familiarity between the fates of the two authors, the typological similarities in their works are not significant. The main concern is the influence of Ukrainian folklore on the imagery in Shevchenko's poetry, and Ukrainian and Belarusian folklore on the imagery in Łada-Zabłocki's. Although both poets are Romantics, their poetic self-creation is diametrically opposed. In Łada-Zabłocki's it is autobiographical imagery, marked by the experience of the defeat of the Polish nation in the struggle for freedom after the November Uprising, while in Shevchenko's the poet always appears as a defender of the most wronged part of the nation. While the element of Shevchenko's poetry is not only lyricism but his poetry is characterized by epic breath, Łada-Zabłocki belongs to the group of autobiographical poets.

* Roxana Kharchuk – dr nauk filologicznych, starszy pracownik naukowy w Instytucie Literatury im. T.H. Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, autorka m.in. *Джерела праці Ґвідо де Батталії про Тараса Шевченка* (2021).

Keywords: Taras Shevchenko, Tadeusz Łada-Zabłocki, typological convergence, convergence in biography and work, folk studies, image of a poet.

У «Шевченківській енциклопедії» міститься персональна стаття, присвячена польському поетові-романтику Тадеушу Ладі Заблоцькому[1]. Її поява зумовлена тим, що на творчість цього польського, а за іншими визначеннями, польськомовного білоруського поета[2] начебто вплинула творчість Тараса Шевченка, й припущення, що кавказьке[3] гроно польських поетів-засланців, до якої належав Т. Лада Заблоцький і був причетний Олександр Афанасьєв-Чужбинський, слугувало одним із джерел відомостей українського поета про Кавказ[4]. Оскільки енциклопедія фіксує не тільки контактні, а й типологічні збіги між Т. Шевченком й іншими поетами, зокрема слов'янськими часів романтизму, факт збігів у поезії Т. Шевченка і Т. Лади Заблоцького, хай на рівні побіжної зауваги Володимира Гнатюка[5], мав в енциклопедії відбитися, передбачаючи детальніше вивчення цього питання у майбутньому. Саме такій меті пропонована стаття служить, бо українські літературознавці у XX ст. і на початку XXI ст. не мали повної інформації про особу і творчість Т. Лади Заблоцького. Недослідженою лишається також збірка українських пісень, перекладена Т. Ладою Заблоцьким і видана в Парижі

1 Див.: Р. Харчук, *Заблоцький-Лада Тадеуш*, [в:] *Шевченківська енциклопедія: у 6 т.*, Київ 2012, Т. 2, с. 654.

2 І. Багдановіч, *Біблійныя матывы і сімвалы ў польскамоўнай паэзіі Беларусі XIX стагоддзя*, „Studia Białorutenistyczne" 2018, № 12, с. 84. Про особливе почуття мистця до своєї батьківщини – Білорусі свідчить також його творчість, зокрема рання поема «Околиці Вітебська», в якій маємо парафраз звернення А. Міцкевича до Литви: «Białorusi! o ileż budzisz wspomnień smutnych, / Ach! gdzież to roje twoich bohaterów butnych, / Co do bitew odważne szykowali roty? / Gdzież są tak uwielbiane twoje Wajdeloty, / Co niegdyś potrącając harfy struny złote, / Tchnęły w szlachetne serca do bojów ochotę?... / Już o tych bohaterach nikt z twych dzieci niewie, / A lutnie bardów wiszą na samotnem drzewie» [Див.: *Poezje Tadeusza Łady-Zabłockiego*. Petersburg: Drukarnia Karola Kraja, 1845. s. 52]. Т. Лада Заблоцький був співцем білоруського минулого, він не бачив перспектив не тільки для політичного, а й для культурного відродження Білорусі.

3 В СРСР усталилася традиція називати польських поетів-засланців на Кавказі «кавказькою групою», тоді як сучасне польське літературознавство називає їх «тбіліською групою».

4 Див.: Д.С. Наливайко, *Спільність і своєрідність: Українська література в контексті європейського літературного процесу*, Київ 1988, с. 202–203; Г. Вервес, *Т.Г. Шевченко і Польща*, Київ 1964, с. 19.

5 В. Гнатюк, *Шевченко в стосунках з поляками*, „Червоний шлях" 1930, № 3, с. 159.

1845 р. під назвою «Chants populaires de l'Ukraine, traduits de l'original russe», на підставі якої Дмитро Наливайко назвав поета поляком-українофілом[6]. Російський історик Володимир Дьяков взагалі вважав, що Т. Шевченко був знайомий із Т. Ладою Заблоцьким й іншими поляками, що гуртувалися довкола видань «Tygodnik Petersburski» та «Rocznik Literacki» – редактором останнього був Ромуальд Подберезький, що виступав рецензентом ранніх мистецьких творів українського поета[7]. Принагідно зазначу, що нині і постать Т. Лади Заблоцького, і його поезія у контексті творчості польських поетів-засланців на Кавказі переживає у польському літературознавстві певний ренесанс, котрий пояснюється потребою повнішого вивчення як постаті мистця з героїчною біографією, особистості, наділеної громадянськими чеснотами, найбільшого таланту «тбіліської групи», так і феномену самої «тбіліської групи» польських поетів-засланців.

Тривалий час біографія Т. Лади Заблоцького залишалася неточною. Наприклад, польська бібліографія Ґабріеля Корбута інформувала, що поет народився у першому десятилітті XIX ст. (бл. 1809 р.?) на землях Вітебщини[8]. Це ж джерело назвало його учасником підпільної організації Товариство польського народу на чолі із Шимоном Конарським, після викриття якої мистця начебто й було вислано на Кавказ в якості солдата. Насправді Т. Лада Заблоцький не належав до «конарчиків». Натомість «Новий Корбут» інформував, що поет народився у 1813 р.[9]. Ця дата подана і в «Шевченківській енциклопедії». Оскільки архіви польських поетів-засланців на Кавказі перебували на теренах СРСР, першими світло на справу Т. Заблоцького пролили російські радянські історики літератури й історики, зокрема Марк Живов[10] і Володимир Дьяков[11]. У біографічному

6 Д.С. Наливайко, *Спільність і своєрідність: Українська література в контексті європейського літературного процесу*, Київ 1988, с. 202.

7 В.А. Дьяков, *Тарас Шевченко и его польские друзья*, Москва 1964, с. 19.

8 G. Korbutt, *Literatura polska od początków do wojny światowej*, Warszawa 1930, T. 3, s. 526.

9 *Bibliografia literatury polskiej «Nowy Korbut»*: *Romantyzm*, Warszawa 1972, T. 9: *Hasła osobowe P–Ż*, s. 346.

10 M. Żywow, *Polscy poeci „kaukascy"*: *materiały biograficzne*, „Pamiętnik Literacki" 1959, T. 50, z. 3–4, s. 563–591.

11 W. Djakow, *Tadeusz Łada-Zabłocki a Studenckie Polskie Towarzystwo Literackie w Moskwie: w* świetle *nowych materiałów archiwalnych*, „Pamiętnik Literacki" 1978, T. 69, z. 2, s. 163–188.

словнику поляків-засланців у Російській імперії пер. пол. XIX ст. Вікторії Слівовської, що побачив світло денне у 1998 р., вже встановлено, що Т. Лада Заблоцький народився у 1811 р.[12]. Питання часу і місця народження поета докладно розглянула Данута Оссовська у вступі до електронного репринтного відтворення збірки поета 1845 р.[13]. У другому виданні праці, що присвячена «тбіліській групі» польських поетів-засланців, ця ж дослідниця назвала і місце народження поета: Могилівська губернія, місцевість Лугінов Сенського повіту[14]. У «Вітебській енциклопедії» ці дані уточнено – у селі Лугіново Могилівської губернії, нині село Лугиновичі Сенського району Вітебської області[15]. Походив поет зі збіднілої шляхетської родини. Після закінчення гімназії у Вітебську 1831 р. він як казеннокоштний студент почав навчатися на відділі словесних наук Московського університету, належав до «Літературного товариства 11-го номеру», яке утворилося довкола молодого Віссаріона Белінського, а назву свою отримало від номера кімнати в студентському гуртожитку, де збиралися учасники групи. Згодом у середовищі польських студентів Москви сформувалося власне Польське літературне товариство, учасником якого також був Т. Лада Заблоцький. Це товариство мало зв'язки і з польськими засланцями на Сибіру, і з польською полистопадовою еміграцією, і з російськими інакодумцями. Діяльність Заблоцького, за В. Дьяковим, загалом увиразнює тогочасну ідейно-політичну атмосферу в Російській імперії[16]. Випадок Т. Лади Заблоцького слугує також додатковим доказом тези про фобію царя Миколи I не тільки перед визвольним рухом, що мав на меті встановити в Росії конституцію, а й перед свободою слова і літературою, в якій цар поставав не батьком народу, а душителем свободи. Марія Яніон назвала засудження Т. Лади Заблоцького царем метафорично: «вірш

12 W. Śliwowska, *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 1998, s. 694.

13 D. Ossowska, *Wstęp. Tadeusz Łada Zabłocki – poeta kaukaski*, [в:] T. Łada-Zabłocki, *Poezje*, Petersburg 1845.

14 D. Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie*, Tbilisi 2015; cz. I. «*Tbiliska grupa*» *polskich poetów zesłańczych*, s. 42.

15 Заблóцкий-Лáда (Лада-Заблоцкий) Тадэуш (Фаддей) Гиляриевич. URL: tinyurl.com/bp57-kha-1.

16 W. Djakow, *Tadeusz Łada-Zabłocki...*, s. 186.

і вирок»[17]. Таке метафоричне визначення можна поширити також на Т. Шевченка, Олександра Полежаєва і Михайла Лермонтова – останнього у 1837 р., бо наступне заслання російського поета 1840 р. вже не було пов'язане з віршами. Поряд із Т. Шевченком Микола I покарав за поетичну творчість солдатчиною й інших мистців. Особливість Т. Лади Заблоцького хіба та, що підставою для його вироку слугував лише один вірш, точніше пісня, тоді як у слідчій справі Т. Шевченка фігурувала рукописна збірка «Три літа», в якій особливу увагу слідчих привернула поема «Сон» із карикатурами на царя Миколу I і царицю Олександру Федорівну.

Арешт Т. Лади Заблоцького був пов'язаний із забороненою піснею невідомого автора під назвою «Молодий Ляше», що користувалася популярністю серед поляків західних губерній Російської імперії і залишилася у справі рядового Сибірського батальйону С. Дзишка. Саме цей список оприлюднила 1976 р. російська славістка Д. Прокоф'єва, класифікуючи текст як контамінаційно-модифікований[18]. На думку В. Дьякова, що спирався на донесення смоленського, вітебського і могилівського генерал-губернатор Миколи Хованського до начальника Третього відділу жандармів Олександра Бенкендорфа, Т. Лада Заблоцький додав до основного тексту цього анонімного твору виразно антимонархічне закінчення[19], в якому царський трон ототожнювався з пеклом, а сам російський цар – із чортом: «Ledwie nocy schodzi cień, / Ledwie nowy świta dzień / Już ukazów lata strach, / Niewinnemu grozi knut, / I w rekruty idzie Lach / A z Sybiru wściekły pies / Szydzi jeszcze z naszych łez. / Piekłem dla nas carów tron, / Na nim teraz siedzi czart / Szubienicy ledwie wart. / Zemsta, bracia, albo zgon!»[20]. Кінцеве речення можна трактувати і як заклик до однодумців, і як життєве кредо і автора, і його товаришів. Сучасні дослідники схильні вже цілком приписувати авторство зазначеної пісні Т. Ладі Заблоцькому[21].

17 M. Janion, *Rozbitych harf niedomówiony dźwięk. (W stoczterdziestolecie romantycznego tomu poezji)*, „Twórczość" 1986, nr 3, s. 76.

18 Д, С. Прокофьева, *Об одном стихотворении Тадеуша Лада-Заблоцкого*, „Советское славяноведение" 1976, № 4, с. 90, 91.

19 W. Djakow, *Tadeusz Łada-Zabłocki...*, s. 170.

20 Tamże, s. 170.

21 D. Ossowska, *Wstęp*, online: tinyurl.com/bp57-kha-2 [dostęp: 14.02.2021].

Студента було заарештовано у червні 1833 р. в Москві, звідки перевезено до Вітебська. Початок «справі Заблоцького» поклало донесення, що його отримав князь Хованський про віднайдений спочатку в Чаусах, а згодом і у Вітебську процитований вище текст пісні «Молодий Ляше». Слідство тривало до грудня 1833 р. 24 грудня смоленський, вітебський і могилівський генерал-губернатор Микола Хованський надіслав шефові жандармів Олександрові Бенкендорфу остаточні висновки слідства. Суд над Т. Ладою Заблоцьким, котрий користувався свободою протягом усього часу слідства, разом з іще двома молодими шляхтичами – Зеноном Міхаловським і Єгором Смоличем – відбувся у середині 1835 р., а вирок усім трьом було винесено у 1837 р. Натомість слідство над учасниками Кирило-Мефодіївського братства у Петербурзі було проведене надзвичайно швидко, практично протягом двох місяців: арешти відбулися у березні 1847 р., а конфірмацію царя без судового вироку обвинуваченим у справі Кирило-Мефодіївського братства було винесено 30 травня 1847 р. За зухвалі слова про його величність у листах і підбурливі вірші шляхтичів із Вітебщини позбавили майнових прав і присудили їм важкі роботи. Однак Микола I у конфірмації змінив вирок, наказавши вислати шляхтичів, зокрема й Т. Заблоцького, у якості рядових до Кавказького корпусу. Т. Шевченка за обурливі твори було вислано до окремого Оренбурзького корпусу також у ранзі рядового, але із забороною писати і малювати. Т. Лада Заблоцький дослужився до хорунжого, тобто підпоручика у саперському батальйоні. У проміжку між 1845 і 1847 рр. він отримав від намісника царя на Кавказі Михайла Воронцова місце управителя соляними копальнями в Кульпі, де й помер. Т. Шевченко так і лишився рядовим, після звільнення із солдатчини повернувся до Петербурга, де займався гравюрою, але за кілька років помер через підірване солдатчиною здоров'я.

Із листа до Юзефа Крашевського від 3 травня 1841 р. відомо, що польський поет брав участь у поході до Ширвану, на узбережжя Каспійського моря і в гори Північного Дагестану[22]. Із листа до того ж адресата від 5 січня 1843 р. можна зрозуміти: влітку 1842 р. поет брав участь у поході по Ічкерії під командуванням генерала Павла Ґраббе. Цей похід зазнав нищівної поразки у протистоянні із Шамілем. Влітку і восени того ж 1842 р.

22 Taż, *Losy Polaków na Kaukazie*, s. 206.

Т. Лада Заблоцький будував поряд зі знищеним аулом Ойсунгур Хунзахську цитадель або Куринське укріплення[23]. Т. Шевченко натомість брав участь в описовій Аральській експедиції 1848–1849 рр. і в геологічній експедиції, що досліджувала поклади кам'яного вугілля в Каратау у травні–вересні 1851 р. До 2 серпня 1857 р. був рядовим у Новопетровському укріпленні.

У листі від 9 січня 1847 р. поет інформує Ю. Крашевського про своє призначення управлінцем соляними копальнями у Кульпі[24] (Вірменія)[25]. У цьому ж листі вміщено інформацію про смерть приятеля Т. Заблоцького, наймолодшого поета з «тифліської групи» Владислава Стшельницького, котрий навчався у Київському університеті, брав участь у списку Конарського, за що й був засланий на Кавказ, де й помер у 1846 р.[26]. Г. Вервес вважав, що В. Стшельницький у вірші, присвяченому Т. Ладі Заблоцькому, котрий було опубліковано у часописі «Rocznik Literacki» за 1844 р., наслідував деякі вірші Т. Шевченка[27]. Цей твір був відповіддю на попереднє поетичне послання Т. Лади Заблоцького «До Владислава Стшельницького», написаний у Тифлісі у 1842 р. й опублікований у попередньому випуску часопису «Rocznik Literacki» за 1843 р. Обидва твори варто аналізувати в комплексі, бо в кожному маємо справу і з образом конкретного поета, і з образом-конструктом романтичного співця (у Т. Лади Заблоцького образ романтичного поета є традиційним для байронічного стилю). Адресатом вірша Т. Лади Заблоцького є той Владислав, пісні якого він любить, поет-засланець, що пише свої вірші на Кавказі. Казбек, вершина Давида чи Шалена гора над Каспієм лише відтінюють і підкреслюють внутрішню красу і силу мистця, котрий є таємним пророком для майбутнього Кавказу і власної вітчизни. Загалом для цієї поезії характерною є часова, просторова і символічна трансформація: давньогрецький Пігмаліон ототожнюється з поетом-засланцем Стшельницьким, Кура перетворюється

23 Tamże, s. 211.

24 Енциклопедія Брокгауза і Ефрона подає назву села Кульп [див.: Т. 17, с. 5], а не Кульпи, як усталилося в нинішніх дослідженнях.

25 D. Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie*, s. 218.

26 *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut": Romantyzm*, Warszawa 1972; T. 9: *Hasła osobowe P–Ż*, s. 173; M. Żywow, *Polscy poeci „kaukascy": materiały biograficzne*, „Pamiętnik Literacki" 1959, T. 50, nr 3–4, s. 589.

27 Г. Вервес, *Т.Г. Шевченко і Польща*, с. 19.

на Дніпро, а терновий вінок на голові романтичного співця розцвітає вінком лавровим. У відповідь на це патетичне послання Т. Лада Заблоцький отримав ліричний вірш, в якому немає жодних історичних чи історіософських алюзій, пророчої риторики й екзотики. В. Стшельницький конструює фольклоризований образ щасливого поета. У нього щасливим є той співець, котрий може співати власною мовою серед своїх. Такий поет уподібнюється сіячеві, що сіє власне зерно на власній ниві. Т. Шевченко також вдавався до подібного порівняння: «Орю / Свій переліг – убогу ниву! / Та сію слово» у ліричному вірші 1860 р. «Не нарікаю я на Бога». Джерела такого рільничого порівняння фольклорні. Ліричний герой В. Стшельницького відчуває цілковиту самотність, яку ні з ким поділити. Мотив нерозділеної тюрми зустрічаємо також і в Т. Шевченка у циклі 1847 р. «В казематі»: «Молюся! Господи, молюсь! / Хвалить тебе не перестану! / Що я ні з ким не поділю / Мою тюрму, мої кайдани!»[28]. Однак модальність цього мотиву в українського поета інша. Він вдячний творцю за свою нерозділену самотність. Намагання Г. Вервеса пов'язати послання В. Стшельницького з творчістю Т. Шевченка, зокрема з віршем «Думи мої, думи мої» (1840) на підставі використання польським поетом романтичного образу дівочої сльози чи серця-сироти, хоча дослідник і не називає конкретних творів українського поета, з моєї точки зору, малодоказові. Названі фольклорні образи були відомі В. Стшельницькому також і з українських пісень. Джерелом образності для обох поетів-романтиків слугував український фольклор. Фольклоризм, але не тільки український, а й білоруський характерний і для Т. Лади Заблоцького.

Треба зазначити, що Т. Шевченкові в солдатчині було заборонено писати і малювати, його твори не з'являлися друком протягом усього заслання, поему «Наймичка» без зазначення автора було оприлюднено у 2 томі «Записок о Южной Руси» П. Куліша лише у 1857 р. Окремі вірші Т. Лади Заблоцького друкувалися в часописі «Atheneum» у 1844 і 1846 роках, підбірки віршів Т. Лади Заблоцького і В. Стшельницького систематично друкував петербурзький часопис «Rocznik Literacki», що його видавав Ромуальд Подберезький-Друцький. Найрепрезентативнішою була підбірка творів обох поетів, уміщена у другому випуску за 1844 р. Не виключено,

28 Т. Шевченко, *Повне зібрання творів: в 6 т.*, Т. 2, К. 2003, с. 17.

що Т. Шевченко міг ці вірші читати. 1845 р. у Петербурзі вийшла друком поетична збірка Т. Лади Заблоцького, про яку український поет міг теоретично знати. Не можна вважати випадковістю, що Т. Шевченко передав Адамові Міцкевичеві через Миколу Савича поему «Кавказ». Вочевидь, український мистець передав її саме через присутність польських поетів-засланців на Кавказі й розуміння поляками тогочасної боротьби мусульманських народів Кавказу як визвольної в Російській імперії, хоча самі засланці опинялися попри власну волю на боці завойовників-імперіалістів, як і близький приятель Т. Шевченка Яків де Бальмен, який загинув на Кавказі – саме його пам'яті й присвячено поему «Кавказ». М. Савич підтвердив у приватній розмові, що виконав доручення українського поета. Зрештою таке доручення було для нього посильним, бо М. Савич вчився в Колеж де Франс, де викладав А. Міцкевич, і познайомився з останнім у Петра Гулака-Артемовського, до якого польський поет заїздив у Харкові по дорозі з Криму в Москву 1826 р.[29]. Зрештою М. Савича заарештували у справі братства після його повернення з Парижа. Можливо, О. Афанасьєв-Чужбинський розповідав Т. Шевченкові в Ісківцях у кінці жовтня 1845 р. про польських поетів-засланців. Принаймні у своїх спогадах він згадував: «Долго мы беседовали о горцах, его все занимало, он расспрашивал о малейших подробностях тамошнего быта»[30].

В. Гнатюк знаходив перегук між віршем Т. Лади-Заблоцького «Думка на самоті», опублікованим у 1848 р. у київському часописі «Leviathan»[31], що його видавав Альберт Ґриф, і поезією Т. Шевченка[32] на підставі подібності першого рядка: «I znowu dzień przeszedł i znowu noc cicha», що перегукується із Шевченковим: «І день іде, і ніч іде». Однак поезія Т. Лади Заблоцького датується 1846 р., а твір Т. Шевченка – 1861 р. Обидва твори є передсмертними, у них звучить мотив минущості усього сущого, проте у Шевченка домінує думка про брак нового апостола, носія нової ідеї і нової національної правди, тоді як польський поет обмежується тезою

29 Л.С. Мациевич, *А.М. Николай Иванович Савич: прикосновенный к делу украинского Кирилло-Мефодиевского общества*, „Киевская старина" 1904, Т. 84, № 2, с. 235–236.

30 А. Чужбинский, *Воспоминания о Шевченке*, „Русское слово" 1861, № 5, с. 14.

31 В. Гнатюк помилково називає «Leviathan» 1846 р., перенісши рік написання на рік видання.

32 В. Гнатюк, *Шевченко в стосунках з поляками*, „Червоний шлях" 1930, № 3, с. 159.

вічного повернення в природі, непізнаваності всесвіту й радості буття і творчості, що є духовною сутністю поета. Образ поета у цьому творі Т. Лади Заблоцького є виразно байронічним, це образ самітника й духовного пророка, що протистоїть натовпу, котрий не може осягнути духовної величі поета. Таке ж розуміння зустрічаємо й у вірші «Поет»: «Natchniony prorok zabłysnął śród czerni, / Chmura rozmyślań czoło mu przysłania; / Nie przerywajcie mar jego, niewierni!»[33], або це поет-вигнанець, образ автобіографічний, що з'являється і у вірші «Моїй матері», і в поезії «Березі, що росте в Кавказьких горах» або в «Думі над берегом Каспійського моря». Треба підкреслити, що для поезії Т. Лади Заблоцького в першу чергу характерним є автобіографізм, відповідно й чистий ліризм – без домішок епіки. Саме тому його варіант поета співає моторошну пісню вигнанця, а раєм для нього є життя поза армією, вихід із неї[34]. Т. Шевченко також перебував на засланні у депресії і прагнув вирватися із солдатського пекла. Для українського поета природа – киргизькі степи, Аральське море чи Каспій, як і для польського природа Кавказу, не стали місцем втечі, тобто замінником свободи. Однак пережити тортури солдатчини Т. Шевченку допомагав щоденник, а не поезія, як це було у випадку Т. Лади Заблоцького. Значною мірою образ поета у Т. Лади Заблоцького відповідає тому, як змальовувала його польська література романтичної доби між двома повстаннями, тобто та література, котра була підпорядкована трагедії народу, його безрезультатній боротьбі за свою незалежність. Недаремно цих поетів часто називають «збунтованими байроністами», а Д. Оссовська дійшла висновку, що саме поразка є типологічною ознакою поетичного спадку «тбіліської групи» на чолі із Т. Ладою Заблоцьким [35].

У Т. Шевченка натомість про жодну поразку немає й мови. На мою думку, поет просто цю поразку промовчав, притлумив у собі, може, й заборонив собі про неї говорити. Його варіант поета-співця переважно є захисником і виразником упосліджених соціально, національно і культурно людей – найменших братів, українців, що були кріпаками, належали до безперспективної, на думку російських імперців та польських шовіністів

33 *Poezje Tadeusza Łady-Zabłockiego*, Petersburg 1845, s. 73.

34 D. Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie*, s. 109.

35 Tamże, s. 104.

– чимало з них були, до речі, етнічними українцями, української селянської спільноти. Таким є Перебендя Т. Шевечнка. Переспівуючи 11 псалом царя Давида, український поет знову вбачає покликання поета-пророка в тому, щоб поставити слово на сторожі «малих отих рабов німих!». Безперечно, поет у розумінні Т. Шевченка завжди є захисником тих, хто не може себе захистити сам. Його поезія наскрізь соціальна, національна, сповнена протестних настроїв на відміну від віршів Т. Лади Заблоцького, що є настроєвими, в яких зафіксовано візерунок внутрішнього світу поета-вигнанця, найменші зміни його внутрішнього життя, котре є замінником життя зовнішнього. Автобіографічний персонаж польського поета має надію на краще майбутнє для кавказького саду: «I ludzkość z ciężkich snów przebudzona / Wstanie dla lepszej nadziei, / I z ogrzanego powtórnie łona / Bogactwo Ducha wyleje»[36]. Варто підкреслити, що поезія Т. Лади Заблоцького сповнена поваги до боротьби горців. У цьому плані можна згадати вірш «На смерть Фелікса Ординського».

Однозначний типологічний збіг у творчості обох мистців – це переспів 136 (137) псалма, який у Т. Лади-Заблоцького називається також «Плачем Єремії». Історію публікації й джерела цього переспіву дослідила Ірина Багданович. Цей текст, викреслений цензурою з підбірки творів поета для віленського часопису «Athenaum» 1844 р., не увійшов до збірки його поезій 1845 р., але побачив світло денне в часописі «Rubon» 1846 р. Сам переспів Т. Лада Заблоцький виконав, вірогідно, у Вітебську у 1835 р., коли відбувалося слідство й суд виніс поетові вирок. І. Багданович має рацію, твердячи, що звернення польського поета до 136 (137) псалма було пов'язане не так із можливим впливом Байрона, як з патріотичними почуттями самого Т. Лади Заблоцького[37]. Саме цей псалом послужив і для Т. Лади Заблоцького, і для Т. Шевченка поетичною моделлю для висловлення думки про поразку Польщі й України відповідно, перемогу Російської імперії як нового Вавилону, вірності поета своїй вітчизні (Єрусалиму), свідомій самопожертві задля свободи й відплати ворогам. Слова білоруської дослідниці про те, що «пафас верша, як і самога псалма, патрыятычны, а дакладней ён выражае стан

36 D. Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie*, s. 192.

37 І. Багдановіч, *Біблійныя матывы і сімвалы ў польскамоўнай паэзіі Беларусі XIX стагоддзя*, „Studia Białorutenistyczne" 2018, № 12, с. 89.

"патрыятычнага адчаю"»[38], можна рівною мірою віднести і до переспіву Т. Шевченка, який був уміщений у рукописній збірці «Три літа» й датується 1845 р. Цей переспів українського поета не тільки продовжує «Молитву Єремії», що слугує епіграфом до рукописної збірки «Три літа», а й підверджує тезу про те, що Шевченко у цій збірці ототожнював себе із Єремією, саме тому рукопис відкривало зображення Єремії пророка. Крім того, 136 (137) псалом царя Давида був передтекстом до «Книги» і «Плачу Єремії».

Досліджуючи архівний примірник переспіву, І. Багданович помітила, що він має 136 номер, котрий у журнальній публікації було змінено на 137 за римо-католицькою традицією. У часописі «Rubon» вміщено також баладу Т. Лади Заблоцького «Заклята дівчина», до якої автор зробив симптоматичний коментар: «Подібна легенда кружляла також біля Києва. <...> Можливо, це пояснюється загальним духом слов'янщини, або політичним обставинам (маю на увазі те, що Білорусь на початку власного існування входила до системи руських князівств і мала з ними постійні зв'язки), залишаю це на розсуд читачів. Мені ж лише шкода, що пісні білоруського народу, його оповіді й легенди й досі не звернули на себе уваги моїх білоголових земляків. Я переконаний (і може слушно), що коли ці матеріали буде зібрано, тоді білоруська поезія матиме своє власне обличчя і зможе викликати такий же інтерес, як польська і литовська»[39]. Отже, Т. Лада Заблоцький цілком у романтичному ключі виступав дослідником і збирачем білоруського фольклору, але сам, не маючи відповідного білоруського культурного ґрунту, писав польською мовою на відміну від Т. Шевченка, який сам створив культурний ґрунт для формування української культури простонародною мовою. З цією метою він закликав своїх братів по перу не вважати на москалів, «нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чиє краще, нехай судять люди»[40].

Іще один типологічний збіг, на якому належить спинитися, – це образ Прометея. У поемі Т. Шевченка «Кавказ» (1845) з Прометеєм ототожнюються мусульманські народи Кавказу, в поезії Т. Лади Заблоцького цей

38 Tamże.

39 *Z poezji, nieogłoszonych nigdzie, Tadeusza Łady-Zabłockiego, pierwszego i drugiego okresu*, „Rubon. Pismo zbiorowe poświęcone pożytecznej rozrywce" 1846, t. 7, s. 150.

40 Т. Шевченко, *Передмова до нездійсненого видання «Кобзаря»*, [в:] Т. Шевченко, *Повне зібрання творів: в 6 т.*, Т. 5, К. 2003, с. 207.

міфологічний герой є варіантом романтичного поета-засланця: «Jak drugi Prometeusz na Kaukazu szkarpie / Zwisnąłem; od bluźnierstw posiniała warga, / Pioruny radlą czoło – wicher włosy szarpie / I sęp wnętrzności me targa»[41]. Треба зазначити, що Т. Шевченко не міг прочитати цей вірш. Хоча поезія «Do N.P.T. z Kaukazu» й була опубліковано Ю. Крашевським у 3 числі часопису «Athenaeum» за 1844 р., а не в 6 за 1846 р., як помилково вказано у публікації Д. Оссовської[42], цю строфу викреслив цензор, її було відновлено згодом завдяки Ч. Зґожельському[43]. Однак образ Прометея є сталим образом у поезії кавказьких поетів. Як зазначила Д. Оссовська, на перший план у їхньому розумінні Прометея виходить не бунтівний чин викрадення вогню, а факт страждання героя за проявлений чин[44]. Т. Шевченко використовує образ Прометея не задля егоцентризму, що є сталою ознакою романтичної поетики. Він уподібнює до Прометея бунтівливі народи Кавказу. Прометей перетворюється на метафору нескореності і вільнолюбства народів, котрі відкидають імперське завоювання Росії.

У творчості польського поета з'являється романтичний образ Кавказу, його величної природи, «дикої мужності» кавказьких народів і дівочої краси, в якій ангельська невинність сполучається з пристрасністю одаліски: «Jak tu chłodno, jak miło! o ziemio Kaukazu, / Ileż ty w sobie mieścisz tajemniczych cudów! / Jakże lubię te bryły omszonego głazu, / I dzikie męstwo twych ludów! / Jakże lubię twych dziewic, co ciche, namiętne, / Z niewinnością anioła, z ogniem odaliski, / Wędrowca rzuconego w te kraje ponętne, / Wabią w gorące uściski!»[45], тоді як у Шевченка Кавказ слугує своєрідним сатиричним і гротескним дзеркалом, в якому відбивається загарбницька сутність Російської імперії. Т. Шевченко, керуючись здоровим глуздом і за аналогією до України, перетворив тему Кавказу на тему політичну, антимонархічну, антиімперську, тоді як у Т. Лади Заблоцького Кавказ слугує тлом до образу романтичного поета-засланця, тлом, на якому розгортається внутрішнє життя поета, де викристалізовуються його ідеали, серед яких свобода народу є першочерговим.

41 D. Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie*, s. 266.

42 Tamże, s. 267.

43 Tamże.

44 Tamże, s. 139.

45 *Poezje Tadeusza Łady-Zabłockiego*, Petersburg 1845, s. 189.

Однак остання думка в поезії Т. Лади Заблоцького завжди лишається у підтексті, поет ніколи не наважився прямо звинуватити Росію і її армію, до якої належав супроти власної волі, у колонізаторській політиці на Кавказі чи в колишніх землях розділеної Речі Посполитої. Саме тому поема Т. Шевченка не мала шансів на публікацію в тогочасній Росії, а вірші Т. Лади Заблоцького за незначними винятками пройшли цензуру.

Порівняння біографій і творчості українського і польського поетів наштовхує на думку про типологічні збіги в їхній поезії, що внаслідок аналізу виявляються мінімальними. Питання особистого знайомства Т. Шевченка із Т. Ладою Заблоцьким залишається відкритим. Цілком можливо, що вони були знайомі через редактора часопису «Rocznik Literacki» Р. Подберезького. Біографії обох мистців переконливо свідчать про фобії царя Миколи I, що виливалися у його літературоненависництво й перетворення поетів на рядових у царській армії. Типологічні збіги у поезіях Т. Шевченка і Т. Лади Заблоцького, котрі виявляються передусім в образності, пояснюються фольклоризмом романтичних моделей, впливом українського фольклору у випадку Т. Шевченка та українського і білоруського у випадку Т. Лади Заблоцького. Обидва поети вдавалися, наприклад, до жанру «думки», «думи». Подібний фольклоризм притаманний й іншим представникам «тбіліської групи», зокрема В. Стшельницькому, що походив з України. І Т. Шевчнко, і Т. Лада Заблоцький позиціонували себе як поетів-пророків. Однак відмінності у репрезентації образу поета в обох мистці є глибинними. Образу поета-вигнанця, поета, що зазнав поразки разом зі своїм народом у боротьбі за свободу, що властивий Т. Ладі Заблоцькому, протистоїть образ поета-оборонця найупослідженішого народу і найбеззахисніших людей у Т. Шевченка. Якщо останній перетворив образ Кавказу на вузол імперської політики Росії, то в поезії Т. Лади Заблоцького Кавказ є уособленням поетичної країни, а боротьба горців заслуговує на повагу. Прикметно, що Т. Шевченко ніколи не відчував себе на культурній периферії, завжди залишався духовним вождем українців, тоді як Т. Лада Заблоцький мав сумніви у власному таланті, а його поезія залишалася камерною і автобіографічною.

Bibliografia

Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut": Romantyzm, T. 9, Warszawa 1972.

Czużbynskyj A., *Wospomynanyja o Szewczenke*, „Russkoe Słowo" 1861, № 5.

D'iakow W.A., *Taras Szewczenko y eho pol'skye druz'ia*, Moskwa 1964.

D'iakow W.A., *Tadeusz Łada-Zabłocki a Studenckie Polskie Towarzystwo Literackie w Moskwie: w świetle nowych materiałów archiwalnych*, „Pamiętnik Literacki" 1978, T. 69, nr 2.

Hnatiuk W., *Szewczenko w stosunkach z Polakamy*, „Czerwonyj szlach" 1930, № 3.

Janion M., *„Rozbitych harf niedomówiony dźwięk" (W stoczterdziestolecie romantycznego tomu poezji)*, „Twórczość" 1986, nr 3.

Korbutt G., *Literatura polska od początków do wojny światowej*, T. 3, Warszawa 1930.

Naływajko D.S., *Spil'nist' i swojeridnist'*: *Ukrajins'ka* literatura *w konteksti jewropejs'koho* literaturnohoprocesu, Kyjiw 1988.

Ossowska D., *Wstęp. Tadeusz Łada Zabłocki – poeta kaukaski*, [w:] T. Łada-Zabłocki, *Poezje*, oprac. W. Gącerz, wstęp D. Ossowska, „Biblioteka Kaukaska", Kraków 2013 [plik online].

Ossowska D., *Losy Polaków na Kaukazie*, Cz. I. *„Tbiliska grupa" polskich poetów zesłańczych*, Tbilisi 2015.

Prokof'ewa D., *Ob odnom stychotworenyy Tadeusza Łada-Zabłockoho*, „Sowetskoe Sławianowedenye" 1976. № 4.

Sawycz A.M. Nykołaj Ywanowycz, *Prykosnowennыj k dełuukraynskoho Kyryłło-Mefodyewskoho obszczestwa*, „Kyewskaja staryna" 1904, T. 84, № 2.

Śliwowska W., *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie* XIX *wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 1998.

Szewczenkiws'ka encykłopedija: w 6 t., T. 2, Kyjiw 2014.

Szewczenko T., *Zibrannia tworiw: w 6 t.*, Kyjiw 2003.

Werwes H., *T.H. Szewczenko i Pol'szcza*, Kyjiw 1964.

Z poezji Tadeusza Łady-Zabłockiego pisanych za Kaukazem, „Rocznik Literacki" 1844, R. II.

Z poezji W.S., „Rocznik Literacki" 1844, R. II.

Z poezji Władysława Strzelnickiego, „Rocznik Literacki" 1846, R. III.

Z poezji, nieogłoszonych nigdzie Tadeusza Łady-Zabłockiego, pierwszego i drugiego okresu, „Rubon" 1846, T. 7.

Zabłocki-Łada T., *Do N.P.T. z Kaukazu*, „Athenaum" 1844, 3.

Zabłocki-Łada T., *Dumka w samotności*, „Leviathan" 1848.

Zabłocki-Łada T., *Poezje*, Petersburg 1845.

Zabłocki-Łada T., *Wyjątki z poezji*, „Rocznik Literacki" 1843, R.I.

Zabłockyj-Łada(Łada-Zabłockyj) Tadəusz (Faddej) Hylaryewycz. http://evitebsk.com/wiki

Żywow M., *Polscy poeci „kaukascy": materiały biograficzne*, „Pamiętnik Literacki" 1959, T. 50, nr 3–4.

B